

Jaké druhy živočichů chráněných CITES jsou v České republice nejčastěji předmětem mezinárodního obchodu?

Jindřiška Jelínková, Jana Hrdá

Česká republika je právem označována jako chovatelská velmoc. Chovatelství zde má dlouholetou tradici a počet chovatelů druhů chráněných úmluvou CITES v ČR přesahuje číslo 10 000. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR působí podle § 27 zákona č. 100/2004 Sb. o ochraně druhů volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin regulováním

obchodu s nimi (dále „zákon“) jako vědecký orgán CITES (Úmluva o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin). V následujících řádcích se pokusíme čtenářům představit, jaké druhy živočichů byly v letech 2011–2014 v ČR nejčastěji předmětem mezinárodního obchodu.

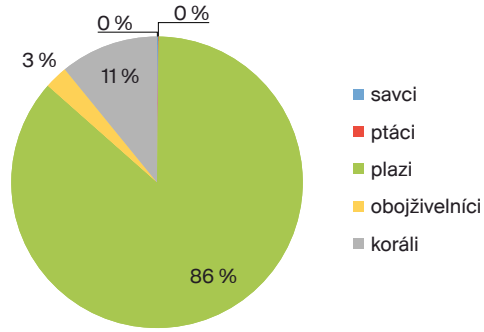

Obr. 1: Chameleon jemenský – oblíbený „domácí mazlíček“. Fota: Jiří Šafář
Obr. 3: Leguán zelený v mezinárodním obchodu zcela dominuje.

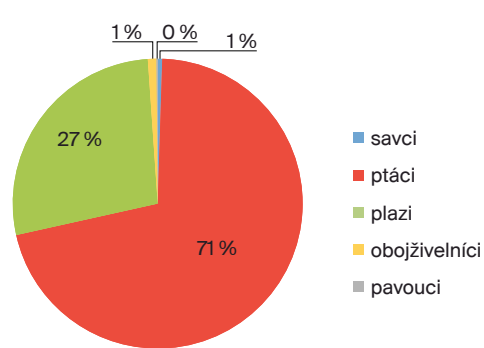

Obr. 2: Krajta tmavá, forma „granit“
Obr. 4: Želva zelenavá je nejčastěji chovaným druhem suchozemských želv v lidské péči v ČR.

Jednou z kompetencí vědeckého orgánu CITES zůstává mj. shromažďování, zpracovávání a vyhodnocování údajů o obchodu s druhy živočichů a rostlin, na které se vztahuje zmiňovaný zákon. Pojďme se tedy podívat, které druhy se z ČR vyvázejí a které jsou naopak předmětem dovozu ze třetích zemí (země mimo Evropskou unii). Obchod v rámci EU je bohužel jen velmi obtížně vysledovatelný, jelikož pouze druhy z přílohy A (zejména CITES I, popř. II) nařízení Rady (ES) č. 338/97 o ochraně druhů volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin regulováním obchodu s nimi podléhají přísné regulaci. Analyzovali jsme výroční zprávy CITES (zpracované MŽP) za ČR v letech 2011–2014 a využili údaje Světové databáze mezinárodního obchodu – CITES Trade Database (<http://trade.cites.org>), kterou na základě smlouvy se sekretariátem CITES spravuje UNEP-WCMC (Světové informační středisko ochrany přírody Programu OSN pro životní prostředí) sídlící v britské Cambridgi. Zabývali jsme se pouze obchodem s živými jedinci, nikoli obchodem s částmi těl či výrobky z nich (např. kožené výrobky).

Graf 1 Dovážené CITES živé exempláře do ČR v letech 2011–2014

Graf 2 Vyvážené CITES živé exempláře z ČR v letech 2011–2014

Jak je vidět z grafů č. 1 a 2, do ČR se v letech 2011–2014 dováželi zejména plazi, zatímco hlavní vyváženou skupinu představovali ptáci. Chov exotických druhů ptáků je v ČR na vysoké úrovni, a tak je pochopitelné, že se ČR stala zemí se značným exportem. Dovážíme však zejména plazy, kteří se buď stávají součástí chovů v ČR, nebo jsou dále distribuováni v rámci společného trhu v EU. Jak jsme již uvedli, nelze obchod s exempláři druhů z přílohy B v rámci EU hodnotit, jelikož o jeho objemu neexistují dostupná data.

Vývoz z ČR

V letech 2011–2014 byly z ČR do třetích zemí (mimo EU) nejčastěji vyváženy následující druhy: rosela pestrá (*Platycercus eximius*), chameleon jemenský (*Chamaeleo calyptratus*), papoušek zpěvavý (*Psephotus haematonotus*), rosela Pennantova (*Platycercus elegans*) a agapornis Fisherův (*Agapornis fischeri*) – viz graf č. 3. Je zřejmé, že exotické ptactvo zůstává v popředí vyvážených druhů; jedná se ve všech případech o běžně odchovávané druhy z přílohy CITES II, B. ČR zaujímá v posledních letech v počtu vyvážených ptáků narozených a odchováaných v lidské péči celosvětově čtvrté místo (trade.cites.org).

Jako jediný zástupce plazů dominuje v pěti nejčastěji vyvážených druhů chameleon jemenský (CITES II, B), který je hojně chován a rozmnožován v lidské péči. Nepřekvapí nás proto, že jsou ročně z ČR vyvezeny tisíce jedinců zmiňovaného plazího druhu. Z jiných druhů plazů dominovala s počtem okolo 1 600 jedinců ročně krajta tmavá (*Python molurus bivittatus*, CITES II, B), přičemž se jednalo často o barevné mutace, jejichž cena může být řádově vyšší nežli cena přirozeně zbarvených exemplářů, a hroznýšovec duhový (*Epicrates cenchria*, CITES II, B) v počtech okolo 600 exemplářů ročně. Odchované exempláře axolotla mexického (*Ambysoma mexicanum*, CITES II, B) a šípové žáby rodu *Dendrobates* byli hlavními zástupci vyvážených obojživelníků. U šípových žab je nutné podotknout, že jedinci narození a odchováni v lidské péči mimo země svého přirozeného výskytu (země Střední a Jižní Ameriky) ztrácejí jedovatost svého sekretu (tzv. šípový jed užívaný v Amazonii k potírání hrotů šípů indiánů), a to díky omezené potravní nabídce v zajetí.

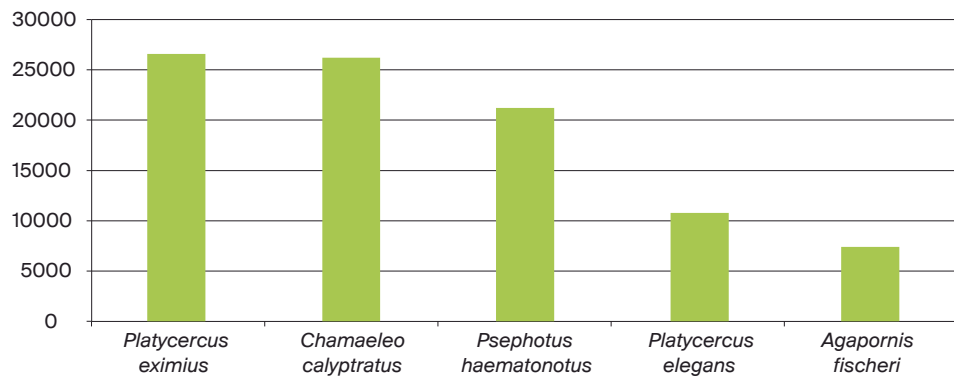

Rosela Pennantova je zcela běžným druhem v zájmových chovech.

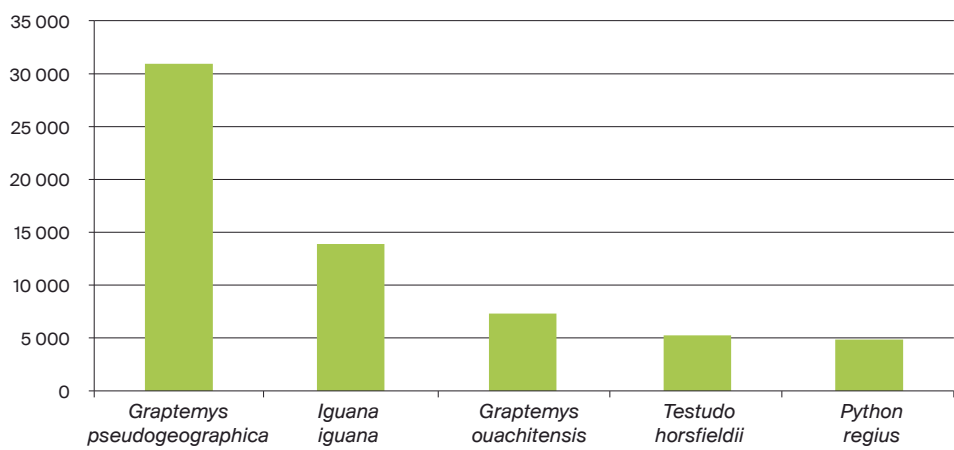
Za uvedené období jsme z ČR vyvezli také celkem 98 sokolů stěhovavých (*Falco peregrinus*, CITES I, A) a 36 rarohů velkých (*Falco cherrug*, CITES II, A) narozených a odchováaných v lidské péči, a to zejména k sokolnickým účelům do Spojených arabských emirátů a Kataru. V českých sokolnických chovech jsou také často produkováni mezdruhovní kříženci rodu *Falco*, kterých bylo ve zmiňovaném období vyvezeno z ČR na 300 jedinců. První kříženci byli údajně odchováni jen jako důkaz, že velké sokoly je možné uměle odchovávat, a jejich masová obliba u sokolníků přišla až mnohem později. Zejména arabští sokolníci mají křížence v oblíbě, neboť dávají přednost velkým dravcům, kteří se snadno vycvičí a dobře snášejí vysoké teploty, což ani jeden druh samostatně beze zbytku nesplňuje. Mezdruhovní kříženci tak mohou splňovat požadavky na vzhled i povahu podle zadání zákazníka, proto jejich obliba v posledních letech výrazně stoupla. Pro výraznější velikost a ochotu k výcviku jsou nejžádanější kříženci sokola stěhovavého a raroha loveckého (*Falco peregrinus* x *Falco rusticolus*, CITES I, A). Pokud jde o vývoz suchozemských želv rodu *Testudo*, které jsou

Favorit mezi dováženými druhy plazů – želva mississippská.

Graf 3 Pět nejčastěji vyvážených druhů živočichů v letech 2011–2014

Graf 4 Pět nejčastěji dovážených druhů živočichů v letech 2011–2014

zahrnuty v příloze A, sytí odchovy českých chovatelů do značné míry poptávku v rámci EU. V letech 2011–2014 bylo vyvezeno z ČR mimo EU pouze 1 536 jedinců želvy zelenavé (*Testudo hermanni*, CITES II, A), 149 jedinců želvy řecké (*Testudo graeca*, CITES II, A) a jen 59 exemplářů želvy vroubené (*Testudo marginata*, CITES II, A). Ročně je krajskými úřady a Magistrátem hlavního města Prahy vydán několikanásobně vyšší počet výjimek ze zákazu obchodních činností pro exempláře uvedených tří druhů želv pro prodej v rámci EU. Pro tyto výjimky se mezi chovateli ujal termín „žlutý CITES“, neboť se jedná o formulář žluté barvy, platný pouze na území EU. Pro představu o tom, kolik se ročně u nás odchová těchto druhů želv, uveďme, že ročně vydají úřady na *Testudo hermanni* asi 5 600 žlutých CITESů, na *T. marginata* 1 500 a na *T. graeca* 800 výjimek, přičemž reálně odchovaných jedinců může být více: ne všichni jsou totiž určeni k obchodním účelům.

Mezi primáty převládal druh drápkaté opice kosman zakrslý (*Callithrix pygmaea*, CITES II, B) s počtem 115 jedinců za sledované období, následovaný 78 vyvezenými jedinci lemura katy (*Lemur catta*, CITES I, A). Lemuři směřují nejčastěji do zoologických zahrad, zatímco kosmani jsou často i předmětem soukromých chovů. Čtenáře zřejmě na **grafu č. 2** zaujme položka pavouci. Jedná se celkem o 173 exemplářů z šesti druhů rodu *Brachypelma*, které z ČR nejen vyvážíme, ale obchodujeme s nimi také v rámci EU.

Dovoz do ČR

Pětice nejčastěji dovážených druhů do ČR v uvedených letech byla čistě „plazí“ – viz **graf č. 4**. Odpovídá to celosvětovému trendu, kdy plazi jsou považováni za jednu z nejčastěji obchodovaných položek v globálním měřítku vůbec (Plesník, Ochrana přírody 4/70, XII–XIII). Podle Janine Robinsonové (Biol. Conserv., 184, 42–50, 2015) představuje obchod s živými plazy z přílohy CITES II celosvětově 92,3 % celkového obchodu s plazy (data za roky 1996–2012). Největšími exportéry plazů jsou Salvador, Indonésie, Ghana, Peru, Uzbekistán. Mezi největší celosvětové „konzumenty“, resp. dovozce plazů, se řadí USA, Hongkong, Mexiko, Japonsko a SRN (www.cites.org).

Podle Světové databáze mezinárodního obchodu je celosvětově nejobchodovanějším druhem leguán zelený (*Iguana iguana*, CITES II, B), ovšem objem obchodu s tímto druhem od roku 2008 poměrně klesá (v roce 2008 téměř 400 000 jedinců ročně, v roce 2012 již jen asi 270 000 jedinců). Největšími vývozci leguána zeleného se staly Salvador a Kolumbie (obchodují se živí jedinci, maso, vejce i kůže).

V žebříčku dovozu do ČR v námi sledovaných letech 2011–2014 zaujal leguán zelený „až“ druhou pozici. Nejdováženějším druhem do ČR se stala americká vodní želva mississippská (*Graptemys pseudogeographica*, CITES III, C; dovoz téměř 31 000 jedinců), která společně se třetím nejdováženějším druhem, jímž je želva ouachitská (*Graptemys ouachitensis*, není CITES, C; dovoz 7 300 jedinců), nahradila dovozy želvy nádherné (*Trachemys scripta elegans*; není CITES, B). Import posledně jmenovaného sladkovodního plaza do EU je zakázán, neboť se jedná o v EU významný invazní nepůvodní druh. Společným problémem chovu zmiňovaných exotických vodních želv v lidské péči zůstává skutečnost, že je chovatelé často vypouštějí do volné přírody. Oba dovážené druhy mohou i v našich podmínkách přezimovat. Čtvrtou příčku obsadila asijská suchozemská želva čtyřprstá (*Testudo horsfieldii*, CITES II, B), která je po leguánu zeleném a kraitě královské celosvětově třetím nejčastěji obchodovaným druhem. Do ČR se jich dováželo asi 1 000 exemplářů ročně a převážně se jednalo o import z Uzbekistánu, kde jsou zvířata odchovávaná na farmách a jsou stanoveny roční vývozní kvóty (na rok 2015 kvóta 50 000 na odběr z volné přírody, 40 000 z faremních chovů a 5 000 na jedince odchované v lidské péči). Pro želvu čtyřprstou však platí zákaz dovozu jedinců z volné přírody Kazachstánu do EU. Vědecká prověřovací skupina (SRG) při Evropské komisi, tvořená zástupci vědeckých orgánů CITES všech členských zemí EU, zjistila, že zvířata jsou v Kazachstánu odebírána z přírody způsobem, u něhož není možné vyloučit negativní vliv na místní populaci (publikováno v tzv. „zákazovém nařízení“ – prováděcím nařízení Komise /EU/ 2015/736 o zákazu dovozu exemplářů některých druhů volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin do Unie). Dovozy želv čtyřprstých z několika dalších zemí výskytu

V Evropské unii je úmluva CITES naplňována jednotně, a to nařízením Rady (ES) č. 338/97. Předpisy EU jsou v mnohém ohledu přísnější než úmluva samotná. Místo seznamů druhů chráněných podle CITES (CITES I, II a III) platí seznamy živočichů a rostlin podle příloh A, B, C a D nařízení Rady (ES) č. 338/97. Příloha A zahruba odpovídá příloze I k CITES (z fauny a flóry ČR sem patří vlk obecný, medvěd hnědý, vydra říční, kočka divoká, rys ostrovid, čáp černý, kolpík bílý, čírka modrá, polák malý, všichni evropští dravci [draví ptáci řádu Falconiformes], jeřáb popelavý, drop velký, hrdlička divoká, všechny evropské sovy a motýl jasoň červenooký). Příloha

do EU podléhají přísnému zhodnocení SRG: jedná se např. o dovozy z Afghánistánu, Číny, Íránu, Kyrgyzstánu a Ruské federace. Vydávání stanovisek SRG a pozastavování dovozu určitých kombinací druh/země do zemí EU by vyдалo na samostatný článek.

Krajta královská (*Python regius*, CITES II, B) byla dovážena do ČR každoročně v počtu asi 1 200 jedinců, přičemž se jednalo o živé jedince, nikoli o zpracované kůže či výrobky z nich, jako jsou pásky k hodinkám, kabelky nebo peněženky. Také pro kraitu královskou se pro mnohé areálové země stanovují vývozní kvóty. Pro rok 2015 jde z Beninu o 45 000 jedinců z farem a 1 000 jedinců z volné přírody nebo z Ghany o 60 000 jedinců z farem a o 7 000 z volné přírody. Zmiňované počty jsou vysoké a pro mnohé překvapivé, a to zejména u faremních chovů. Faremní chovy z pohledu CITES jsou taková zařízení, kdy jsou odebírána nižší vývojová stadia jedinců z volné přírody a jejich vývoj je zajištěn v kontrolovaných podmínkách tam, kde přirozená mortalita mláďat či líhnivost vajec v přírodě je vysoká, a je tak velmi nízká pravděpodobnost, že se dožijí dospělosti. Část takto „odchovaných“ jedinců je poté navracena zpět do volné přírody. Farmy jsou legislativně přísně kontrolovány, aby nedocházelo k „propírání“ zvířat z volné přírody a aby výše kvót, jejich stanovení a dodržování mohly být daným státem skutečně garantovány.

B do určité míry nahrazuje přílohu II (z druhů vyskytující se v ČR do ní patří sněžěnka podsněžník, brambořík nachový, hlaváček jarní, všechny rostliny z čeledi vstavačovití, pijavka lékařská, úhoř říční) a C je protějškem přílohy III. Prakticky však legislativa EU zařazuje velké množství druhů do přísnější kategorie než CITES. Příloha D zahrnuje seznam druhů, pro něž platí povinnost dovozců hlásit dovoz celním orgánům EU vyplněním předepsaného oznámení o dovozu. S výjimkou několika málo druhů CITES III, vůči kterým mají členské státy EU výhradu, jsou do přílohy D zařazeny také další druhy, které nejsou chráněny CITES

Nutnost sledování

Celkově je možné na základě uvedených dat říci, že v České republice převažuje v mezinárodním obchodu vývoz nad dovozem, resp. česká chovatelská veřejnost spíše vyváží (141 000 živých exemplářů živočichů CITES za sledované období vyvezených mimo EU oproti 95 000 dovezeným).

Praxe ukazuje, že sledování trendů a vývoje v mezinárodním obchodě s ohroženými druhy je zcela na místě. Jedná se o adaptivní péči o druhy, které lze udržitelně využívat při stálém monitorování a vyhodnocování dopadu na volně žijící populace. Ve chvíli, kdy hrozí nadměrným využíváním druhu překročení udržitelnosti, se nastaví nová pravidla, resp. mezinárodní obchod s druhem je přísněji regulován či dočasně omezen, dokud se situace výrazně nezmění. Může se také stát, že správnou regulací obchodu společně s ochrannářskými opatřeními v zemi výskytu druhu dojde k zvýšení početnosti volně žijící populace a populační trend se změní z klesajícího či stagnujícího na rostoucí (např. orel bělohlavý [*Haliaeetus leucocephalus*] v USA – přeřazen v roce 2005 z CITES I do CITES II). Mezinárodní spolupráce v oblasti CITES zůstává jedním z účinných nástrojů druhové ochrany. Obchod či nadměrné využívání druhů představuje i nadále jeden z hlavních činitelů ohrožujících populace volně žijících druhů a jimi osídlené prostředí.